

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

Ipartörténeti kutatások a fa-feldolgozásban

Az ipar és történeti változásai után a faipar bemutatott területeit és fejlődésének főbb jellemzőit foglalja össze a szerző. Áttekintést kapunk a 20. század második felében megjelent főbb fa-ipartörténeti kiadványokról és megjelenési helyeikről. A kutatások intézményesített helye a Faipari Tudományos Egyesület, a legfontosabb közgyűjtemény pedig a soproni Erdészeti, Faipari és Geodéziai Szakgyűjtemény lett. Az Egyesület kiadásában emlékfüzetek jelennek meg a fafeldolgozás nagyjairól. Jelentős publicitási lehetőséget nyújt a történeti kutatások eredményeinek bemutatására a MTESZ évente megrendezett Tudomány – Technikatörténeti Ankétja és a Szövetség honlapja. Az ezredfordulótól számos fafeldolgozás-történeti előadás hangzott el az Ankéteken a különböző fatermékekről, azok történetéről; úgymint az ajtókról, ablakokról, az ácsolt és hajlított bútorokról, fűrészmalmokról, gyufáról, hordókról, kocsikról, négy szakavatott előadó tolmácsolásában. Olyan 18., 19. századi, majd 20. század elejei kiemelkedő személyiségek, dinasztiai szerepeltek az előadásokon, mint a kocsigyártó Kölberek, a bútorgyártó Lingelek, a hajlított-bútorgyártó Thonetek és Gaul Károly szakoktató, valamint Thék Endre bútor- és zongora-gyáros.

BEVEZETÉS

Tisztelettel adózom a MTESZ Tudomány-Technikatörténeti Bizottsága 40 évének és évente megrendezett Ankétjainak. Szűkebb szakmában, a faiparban, a fafeldolgozásban, ebben az időszakban inkább a hazai ipar-, és technikatörténettel, mint tudománytörténettel foglalkoztunk. Az intézmények, ahol ezekkel a kutatásokkal foglalkoztunk: a Faipari Tudományos Egyesület, a soproni Egyetem, valamint a Budapest-újpesti Faipari Szakközépiskola.

I. AZ IPAR ÉS JELLEMZŐ VÁLTOZÁSAI

De kezdjük a kályhától! Feltettem annak idején a kérdést a hazai múzeum vezetőjének, hogy mi is az ipar? Mit értsünk az ipar fogalma alatt. A válasz helyett visszakerdést kaptam:: minek az nekem, és máshová irányított.

Ma már tudom, hogy az ipar ismérvei a következőképpen is megfogalmazhatók:

Iparról általában akkor beszélhetünk, ha megismétlődnek az eljárások, s ezek már rögzített (írott) formában is megjelennek, kialakul a szaknyelv (Román,1978), s hozzátehetjük: az ipar(ág)nak leírt története is van.

Az ország, a nemzetgazdaság életében bekövetkezett sorsfordulók és főbb hatásuk az iparra, ezen belül a faiparra – történeti áttekintésben – a következőképpen is jellemezhetők:

1.táblázat Sorsfordulók és jellemzőik főbb hatása az iparra

Sorsforduló	Fő jellemző	Alapvető változások az iparban
Kiegyezés	Kapitalista fejlődés	Iparosítás, faipar fellendülése
I. világháború	Területvesztés	Erdők és faipar nagy része a határokon kívülre kerül Iparfejlesztés
II.világháború	Államosítás, szövetkezetesítés	Kisipar visszafejlesztése Gyáripar fejlesztése
Rendszerváltás	Az állam befolyásának visszaszorítása	Magánosítás Kis- és közép vállalkozások Külföldi tulajdon
EU csatlakozás	Nemzetközi versenyképesség dominanciája	Régiók fejlesztése

II. A FAIPAR ÉS FEJLŐDÉSÉNEK FŐBB JELLEMZŐI

A faipartörténeti kutatásokban valamilyen módon szakaszolni kellett a fagegmunkálás egyes területeit is. Ehhez a *megmunkálás helye szerinti* elkülönítés látszott alkalmasnak:

- *Erdei faipar*: a legrégebbi fagegmunkálási, átalakítási eljárásokat foglalja magában, amelyek az erdőben mennek végbe. Ide sorolható a faszindely készítése, a fa szenítése, a kitermelt faanyag helyszíni faragása, sőt a hamuzsírforrás is.
- *Háziipar*: a paraszti gazdaságokban művelik, a saját felhasználású faeszközöket készítő famunkákkal, mint a fafaragás, esztergálás.
- *Kézműipar*: főleg elkülönített műhelyben, nemcsak saját felhasználásra, egyedileg készítenek fatárgyakat, a hordóktól a bútorig
- *Gyáripar*: fatermékek sorozatgyártására épített, vagy erre a célra átalakított épületben végzett ismétlődő tevékenység

A faiparban a technikaváltások a következőkkel is jellemezhetők:

2. táblázat. Technikaváltások a faiparban

Korszak kezdete	Főbb jellemzője
Az asztalosság elkülönülése az ács szakmától	A fűrész mellett a gyalu használata
Gépesítés	Fűrészgépek (helyi vízienergiával) Gőzgép (mobil energiaforrás) Szállítható (elektromos) energia
Préselt faaprítékból készülő farost- és forgácslemezek megjelenése	Gyártás és felhasználás
Elektronizáció	Megmunkálási központok Informatika Komputerizált tervezés és irányítás

Mit mond a statisztika? Attól függően, hogy félkész-, avagy készterméket gyárt az iparág, a ma is alkalmazott *statisztikai besorolás* lehet a mérvadó:

- *Fűrészipar*: az erdőből kikerülő hengeresfa (rönk) felfűrészelésével fűrészelt termékek gyártása
- *(Fa)lemezipar*: faapríték feldolgozásával lemezek (furnér, rétegelt lemez, forgács- és farostlemez) gyártása
- *Épületasztalos-ipar*: ajtó, ablak, padlóburkolatok gyártása
- *Bútoripar*: bútorok gyártása
-

III. FAIPARTÖRTÉNETI EMLÉKEK GYÚJTÁSA, ELHELYEZÉSE, FELDOLGOZÁSA, PUBLIKÁLÁSA

Az ipartörténeti értékek, emlékek megőrzését tűzte ki célul a Faipari Tudományos Egyesület (FATE) az 1960-as 70-es években, amikor

- gyűjteni kezdték a faipar (pontosabban a kézműipar; asztalosság, bútor-kárpitosság) tárgyi, írott és fényírott emlékeit egy asztalos és kárpitos szakgyűjtemény céljára, valamint
- pályázatot is kiírtak a faipari üzemek történetének feldolgozására.

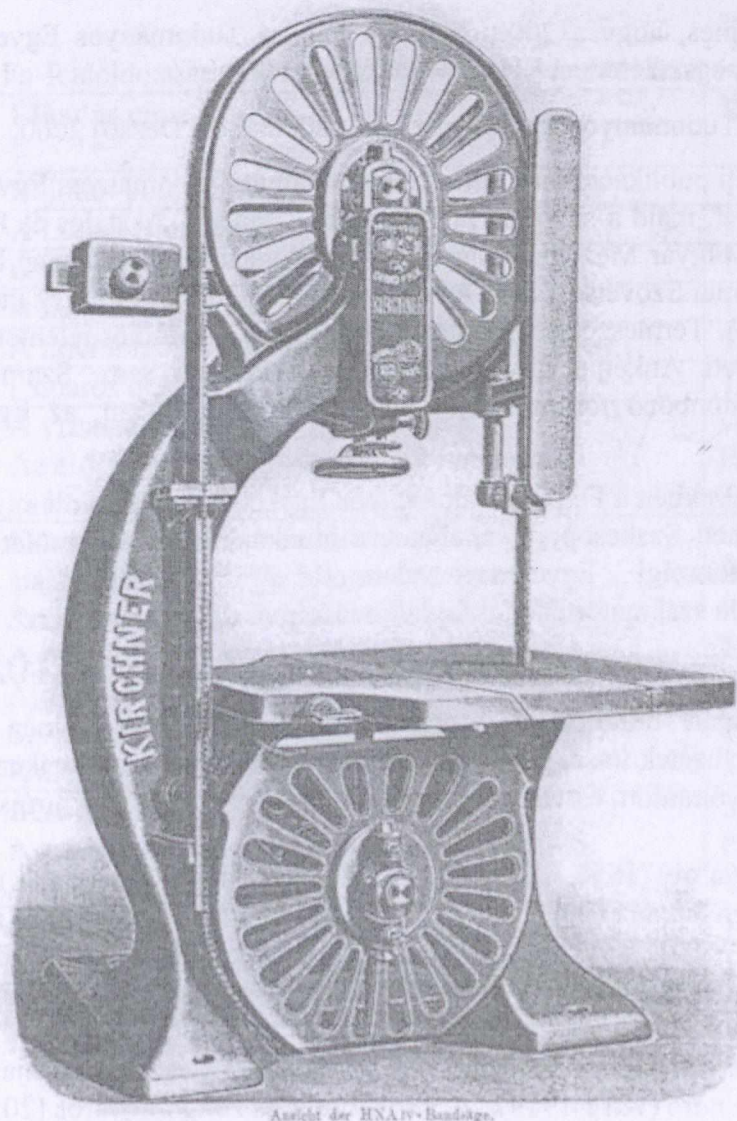
Az ipartörténeti kutatások következő hullámára, szintén a FATE kezdeményezésére, az ezredfordulót megelőzően került sor, amikor is – részben pályázatkiírás alapján – újabb üzemtörténeti feldolgozásokhoz jutottunk hozzá.

Ehhez egy történet: az egyik neves (bútor)gyárat időközben eladták. A külföldi tulajdonos a gyár több évtizedes történetének leírását a pánccszekrényében tartotta. Ismerősöm kérésére egy hétvégére „kölcsönvették” a pánccszekrényből a mintegy 80 oldalas leírást, lemásoltatták és megküldték azzal, hogy a hétvégi másolás drága – ez a 2000. évben volt – ötezer forintba kerül. Természetesen postafordultával küldtem az 5 000 Ft-ot, mivel a dokumentum hétvégi elérésének egyéb költségei is lehettek.

Az említett – katalogizált - asztalos- és kárpitosipari gyűjtemény az 1970-es évek végén átkerült Sopronba, az Egyetem kezelésében lévő Erdészeti Múzeumba, amely az Erdészeti, Faipari és Geodéziai Szakgyűjtemény nevét viseli.

A fa,- és bútortörténeti kutatások, valamint az említett ipartörténeti feltárások alapján születtek meg a faipar történetével foglalkozó jelentősebb könyvek:

- Magyar erdészet 1954-1979 (Keresztesi Béla – ebben a fűrész-lemezipar: Halász Aladár munkája) Akadémiai Kiadó, 1982
- A magyar bútor 100 éve (Vadas József) Fortuna (1993?)



Ansiicht der HNAIV-Bandsäge.

1. ábra

- A fafeldolgozás 1945 előtt (Tóth Sándor) Agroinform, 1999
- A fafeldolgozás 1945 után (Tóth Sándor) Agroinform, 2001



2. ábra

További két könyv a faipari kéziszerszámokról:

- A fafeldolgozás évgyűrűi (Ghimessy László) Agroinform, 2004
- Fafeldolgozó vasszerszámok védjegyei (Recska Endre) 2008.

Említésre érdemes, hogy a 2000. évben a Faipari Tudományos Egyesület megalakulásának 50. évfordulójára megszületett az Egyesület történetének leírása:

- Faipari Tudományos Egyesület 1950 – 2000 (Lele Dezső) 2000.

A faipartörténeti publikációknak évtizedekig a Faipari Tudományos Egyesület szaklapja, a FAIPAR biztosított helyet, majd a súlypont áttevődött a Magyar Asztalos és Faipar folyóíratra, a HÍRFA magazinra, a Magyar Mezőgazdaság ERFA (erdőgazdaság és faipar) betétjére, ill. a Fagazdasági Országos Szakmai Szövetség FATÁJ c. elektronikus hírújságára (ez utóbbi már több, mint 12 ezer címre megy ki). Természetesen, változatlanul jelentős fórumot jelentenek a MTESZ Tudomány-Technikatörténeti Ankétjai anyagának éves kiadványai sem. Számos faipar-történeti előadás hangzott el különböző fórumokon, többek között Sopronban, az Egyetemen és annak doktori iskolájában.

A 2000. utáni években a Faipari Tudományos Egyesületben létrejött egy laza, spontán szerveződés, a Szakmatörténeti Szakcsoport, amelynek a munkájában az Egyesület mellett a soproni, ma már Nyugat-magyarországi Egyetem, valamint a Budapest-újpesti Kozma Lajos Faipari Szakközépiskola szakmatörténettel foglalkozó képviselői vesznek részt.

IV. A FAFELDOLGOZÁS NAGYJAI EMLÉKFÜZETEK

Egy újabb faipari tudományos egyesületi kezdeményezés nyomán elindult „A fafeldolgozás nagyjai” emlékfüzetek írása, megjelentetése, amelynek során a következő kiadványok készültek, ill. jelentek meg nyomtatott, és/vagy elektronikus formában a FATÁJ hírújságban:

Gaul Károly (1854- 1932)
Bódogh István (1908-1988)

Rieperger László (1919-1986)

Lugosi Armand (1924-1990)
Thék Endre (1812-1919)

A hazai faipari szakoktatás megteremtője (2009)

A hazai állami bútoripar és rekonstrukciójának szervezője (2010)

A szakosított nagyüzemi bútorgyártás kidolgozója és bevezetője (2010)

A faipari gépészet szakírója és oktatója (2011)

Bútor és zongoragyáros (2011)

Megjelenés alatt:

Lámfalussy Sándor (1890- 1975)

A zalai erdők fájának hasznosítója

Barlai Ervin (1899-1967)

A zalai fűrészipar, az erdészeti politika, a fakutatás
úttörője

Időközben (2011-2012) ez utóbbiak meg is jelentek a FATE kiadásában, a Zalaerdő Zrt. támogatásával.

V. A MTESZ TUDOMÁNY-TECHNIKATÖRTÉNETI ANKÉTJAI

Az „Újabb eredmények a hazai tudomány- technika- és orvostörténet körében” évente megrendezett Ankéton elhangzott faipari tárgyú előadásoknak szinte mindegyike a következő év kiadványában nyomtatásban is megjelent.

1999. és 2010. között számos fafeldolgozás-történeti előadás hangzott el az Ankéteken a különböző fatermékekről, azok történetéről; úgymint az ajtókról, ablakokról, az ácsolt és hajlított bútorokról, fűrészmalomokról, gyufáról, hordókról, kocsikról, négy szakavatott előadó tolmácsolásában. Olyan 18., 19. és 20. századelejei kiemelkedő személyiségek, dinasztiai szerepeltek az előadásokon, mint a kocsigyártó Kölberék, a bútorgyártó Lingelek, a hajlított bútorgyártó Thonetek, és Gaul Károly szakoktató, valamint Thék Endre bútor- és zongoragyáros.

Itt említésre érdemes, hogy a 2008. évi ankét programjában már külön faipar-történeti szekció is megjelent.

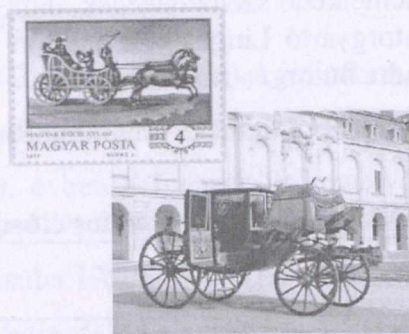
3 táblázat. A Fa-feldolgozó iparral kapcsolatos előadások a MTESZ éves ankétjain

Év	Ankét száma	Előadás címe	Előadó
1999	16	Hajlított bútorok	Tóth Sándor
2000	17	A Lingel Bútorgyár	Tóth Sándor
2001	18	Gyufagyártás	Tóth Sándor
2002	19	A fahordó története	Tóth Sándor
2003	20	A fafeldolgozás egyes művészeti alkotásokban	Tóth Sándor
2004	21	Faiparos dinasztiaiák, a Kölber kocsigyár	Tóth Sándor
2005	22	A vízsugaras favágás Az erdélyi fafeldolgozás; cigány fafaragók A fa szerepe életünkben, tévhitek a fáról	Gerencsér Kinga Pauló Tamás Tóth Sándor
2006	23	Energiacsökkentés a fafeldolgozásban Hajlított-bútorgyártás Magyarországon Székelyföldi I. fűrészmalom rekonstrukciója A fafeldolgozás környezeti hatásai	Gerencsér Kinga Szemerey Tamás Pauló Tamás Tóth Sándor
2007	24	Ajtó és ablaktörténet Székelyföldi II. fűrészmalom rekonstrukciója Emlékek, gyűjtemények a fafeldolgozásban	Szemerey Tamás Pauló Tamás Tóth Sándor
2008	25	Ácsolt és asztalos bútorok A tízéves székelyföldi fűrészmalom program A fa hajításának története	Szemerey Tamás Pauló Tamás Tóth Sándor
2009	26	Gaul Károly	Tóth Sándor
2010	27	A 19. század és Thék Endre	Tóth Sándor
2011	28	Faipartörténeti kutatások	Tóth Sándor

A következőkben hadd elevenítsem fel az elmúlt 12 év faipari tárgyú előadásait az azokhoz kapcsolódó legjellemzőbb ábrákkal.



3. ábra Hajlított bútorok



4. ábra Kocsik, hintók



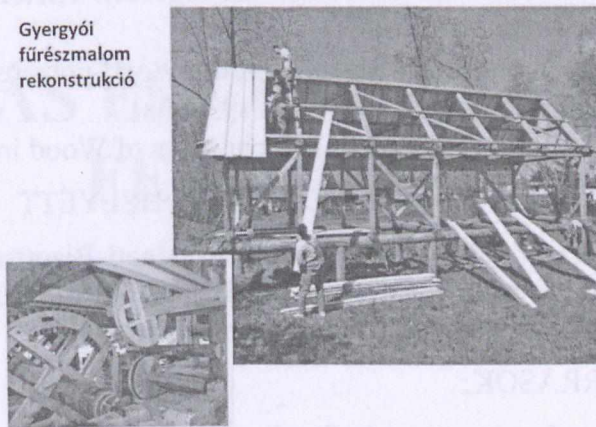
5. ábra Gyufák, gyújtók

Közvetlenül a rendszerváltás után készültek az un. „koronás” gyufák, amelyeknek igen reprezentatív címkéjén a magyar korona is megjelent. Ezeknek a címkéknek a gyártását azonban be kellett szüntetni, mivel a magyar (szent) korona az államiság egyik ereklyéje, állami jelvénye, amelyet csak az állami szervek jogosultak használni. Így lett a képen látható „koronás” gyufából korona gyufa.

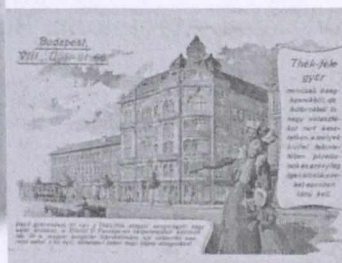
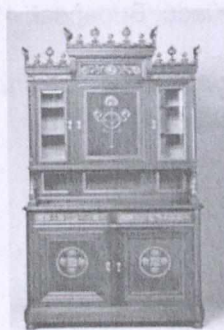


6. ábra Fahordók

Gyergyói
fűrészmalom
rekonstrukció



7. ábra Fűrészmalom rekonstrukció Erdélyben



8. ábra Thék gyár és képeslapja



9. ábra Thék Endre utca és Gregersen Guilbran kőrönd Budapesten

VI. FAIPAR-TÖRTÉNET

A MTESZ Tudomány- Technikatörténeti Bizottsága által az interneten indított és dr. Németh József által szerkesztett sorozatba a fafeldolgozás története is bekerült a „*Faipar története I-IP*” címen. Ennek logójával, az asztalos szalagfűrészgéppel kezdtem beszámolómat. Kár, hogy a Faipar II (az 1945 utáni történet) időközben látszólag lekerült a MTESZ honlapjáról.

VII. NEMZETKÖZI TÖRTÉNÉSZ KONGRESSZUS – BUDAPEST, 2009

Kiemelkedő eseményként tartható számon, hogy a 2009. évi ICHST Nemzetközi Történész Kongresszus Technikatörténeti szekciójában Budapesten három, fafeldolgozás-történeti előadás is elhangzott: az ajtó- és ablaktörténetről, az erdélyi fűrészmalom rekonstrukciókról, valamint a fa hajlításáról:

- Szemerey Tamás (Csóka Levente angol szövegével): Historical Development of Doors and Windows in the Carpatian Basin
- Pauló Tamás: 10 Years in the Research of the Wood-powered Up-and-down Sawmill Programme in Szeklerland (Eastern Transylvania)
- Tóth Sándor Lászlótól: The Bending Techniques of Wood in a Historical View

ÖSSZEFOGLALÁS HELYETT

Remélem, hogy a MTESZ Tudomány- Technikatörténeti Bizottsága és a csatlakozó szervezetek által szervezett Ankétokra a jövőben is sor fog kerülni, és ezeken a továbbiakban is nyílik majd lehetőség a fafeldolgozás történetének és nagyjainak bemutatására.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

Újabb eredmények a tudomány, a technika és az orvostudomány történetéből. MTESZ Ankétok előadásai. MTESZ TTB-OMM Budapest, 1998-2010.

ROMÁN ZOLTÁN: *Az ipar gazdaságtana*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1978.

TÓTH SÁNDOR: *A fafeldolgozás 1945 után. Fejezetek a fa- bútoringar történetéből 1945-től az ezredfordulóig Magyarországon*. Agroinform. Budapest, 2001.

Ábrák:

1,2. A faipartörténet szakkönyvei	2011. évi ea
3. Hajlított karosszék és hintaszék	1999. évi ea
4. Gyufa árjegyzék részlet és „Korona” gyufa	2001. évi ea
5. A magyar kocsi és díshintó	2004. évi ea
6. Hordó kitüzelése és kádár termék	2002. évi ea
7. Erdélyi fűrészmalom rekonstrukciója	2007. évi ea
8. Thék bútor és képeslap	2010. évi ea
9. Thék E. utca és Gregersen G. kőrönd	2011. évi ea

A szerző elérhetősége:

Dr. Tóth Sándor László

c. egyetemi tanár

1173 Budapest Sima u. 37/3

Tel: (1) 2 575 269

E-mail: sandor.toth9@freemail.hu